

OZARBAYJON NAVOIYSHUNOSLIGI KONTEKSTIDA ALISHER NAVOIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI

Norimova Ozoda Abdurashitovna

Samarqand chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: ozodanorimova2@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18935499>

Annotatsiya: Alisher Navoiy merosi turkiy xalqlar adabiy tafakkuri va madaniy merosi taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi. Mazkur maqolada Ozarbayjon adabiyotshunosligida shakllangan navoiyshunoslik an'analari doirasida Navoiy ijodiy merosining o'rganilish jarayoni, uning ilmiy talqinlari hamda ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlarning nazariy-metodologik asoslari adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Turkiy adabiy meros, Alisher Navoiy ijodi, navoiyshunoslik an'analari, Ozarbayjon adabiyotshunosligi, Almas U. Binnatova tadqiqotlari, Navoiy nasri, qiyosiy adabiyotshunoslik, turkiy adabiy aloqalar.

Alisher Navoiy ijodida namoyon bo'lgan adabiy til taraqqiyoti, uslubiy-intonasion xususiyatlar, dostonlaridagi nazariy-poetik tamoyillar hamda badiiy mazmun qatlamlarini tahlil qilish shoirning ijtimoiy-ma'naviy g'oyalari, mantiqiy-falsafiy qarashlari va diniy-axloqiy konsepsiyalarini ilmiy jihatdan anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday tadqiqotlar Alisher Navoiy ijodining estetik qimmati, uning turkiy adabiy tilning me'yorlashuvi va badiiy tafakkur taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'sirini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Ayniqsa, Ozarbayjon ilmiy-adabiy muhitida Alisher Navoiyning nasriy merosini tadqiq etish muayyan ilmiy-an'anaviy yo'nalishlar va metodologik tamoyillar asosida shakllangan. Bu jarayonda mumtoz adabiy merosni manbashunoslik, matnshunoslik, tarixiy-filologik hamda germeneytik tahlil mezonlari asosida o'rganish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Alisher Navoiy nasrida mujassam bo'lgan ilmiy-falsafiy, diniy-tasavvufiy va axloqiy-didaktik g'oyalarni tadqiq etish Ozarbayjon adabiyotshunosligida mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanganini kuzatish mumkin. Taniqli adabiyotshunos olimlarimizdan Faridunbey Ko'charli, akademik Hamid Arasli, professorlar Panoh Xalilov, Jannat Nag'iyeva, Xalil Rza Uluturk, Komil Vali Narimono'g'li, Ramiz Asqar, Tarlon Quliyev va boshqalar Alisher Navoiy adabiy merosini tarjima va tadqiq etib Ozarbayjon adabiyoti va adabiyotshunosligida yangicha bir sahifa ochdilar. Aytish mumkinki, "Ozarbayjon adabiyotshunosligida navoiyshunoslik sohasida bir qator ishlar amalga oshirildiki, uning miqyosi katta hajmni tashkil etadi. Agar XX asr adabiyot tarixini varaqlasak, bunga o'zimiz ham guvoh bo'lamiz. Chunki, navoiyshunoslikka oid materiallar salmoqli"[1; B.20].

Ozarbayjon Milliy Fanlar Akademiyasi prezidenti, akademik Isa Habibbeyli "**Ozarbayjon navoiyshunosligining yangi sahifasi**" nomli maqolasida aynan shu masalaga to'xtalib shunday yozadi: "Ozarbayjon-O'zbekiston adabiy aloqalari qadimiy tarix va boy an'analarga ega bo'lsa-da, ularning asosiy markazida Alisher Navoiy siymosi turadi. Buyuk o'zbek mutafakkiri va shoiri Alisher Navoiyning nomi hamda asarlari Ozarbayjon va O'zbekiston o'rtasidagi adabiy-madaniy aloqalarning mustahkam poydevorini tashkil etadi"[2;121-122].

Shu nuqtai-nazardan, mazkur ilmiy an'analari doirasida Almas U.Binnatova tomonidan yaratilgan "**Alisher Navoiyning asri va nasri (ilmiy-filologik va diniy-tasavvufiy asarlari)**" nomli monografiya alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda "Alisher Navoiy nasriy

merosi tarixiy-adabiy kontekst, janriy-poetik tizim va mafkuraviy-estetik mazmun nuqtai nazaridan kompleks filologik tahlil asosida talqin etilgan. Muallif asarda Navoiy nasrining matniy tuzilishi, uslubiy-poetik xususiyatlari, ma'naviy-falsafiy qatlamlari hamda tasavvufiy konsepsiyalar bilan uzviy bog'liqligini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beradi"[3].

Shuningdek, tadqiqotda Navoiyning ilmiy-filologik va diniy-tasavvufiy asarlari janriy-tipologik jihatdan tasnif qilinib, ularning turkiy adabiy tafakkur taraqqiyotidagi o'rni, adabiy an'ana va ijodiy vorislik tizimidagi ahamiyati ochib berilgan. Bu jihatdan mazkur asar Ozarbayjon adabiyotshunosligida Navoiy nasriy merosini qiyosiy-adabiy va tarixiy-filologik mezonlar asosida o'rganishga xizmat qiluvchi muhim ilmiy manba sifatida baholanadi. Akademik Isa Habibbeyli ta'kidlaganidek, "Alisher Navoiy davri va nasri" (ilmiy-filologik va diniy-sufiy asarlar) monografiyasi Alisher Navoiyning ozarbayjon o'zbekshunosligidagi yangi sahifasidir. Nizomiy Ganjaviy nomidagi Adabiyot instituti Ilmiy kengashi qarori bilan institutda tashkil etilgan "Alisher Navoiy adabiyotshunoslik markazi"ning so'zning tom ma'nosida ilmiy markazga aylanishi ham Almaz Ulvining ulkan sa'y-harakatlari natijasidir" [4;8]. Ushbu monografik asarda Alsher Navoiyning taxallusi borasida qimmatli materiallar keltirai; "Navoiy-ko'p ma'noli so'zdir. U ko'proq ovoz, ohang, nag'ma, sado, melodiya, tarovat ma'nolarida qo'llanadi. Alisherga bulbul tilidan chiqqan "navo" so'zi yanada yaqin va ma'qul tuyuladi va u o'ziga "Navoiy" so'zini taxallus sifatida tanlaydi..... Alisher Navoiyning yoshligida tanlagan ushbu taxallusi uning dono tafakkuri, ulug' va yuksak qalbining sadosi va navosi sifatida talqin etiladi. Shoir ushbu ko'p ma'noli so'zning yozma shakli va ma'naviy-ruhiy mazmunini o'z asarlarida turli so'z o'yinlari, badiiy talqinlar orqali ifodalagan bo'lsa, uning haqiqiy mohiyatini esa hayot yo'li va ezgu maqsad-harakatlarida namoyon etgan"[3;440,442].

Albatta, Alisher Navoiy ijodiy merosi turkiy adabiy tafakkur doirasida yuzaga kelgan madaniy-adabiy muloqotlar tizimining rivojlanishi va barqarorlashuvida muayyan ma'naviy-estetik omil sifatida talqin qilinib, ikki xalq adabiyoti o'rtasidagi ijodiy vorislik va poetik an'analar uzviyligini ta'minlovchi muhim faktor sifatida baholanadi. Professor Əlimuxtar Muxtarov qayd etganidek, "Aynan shu sababli Almaz Ulvining ozarbayjon-o'zbek adabiy aloqalarining turli rivojlanish bosqichlari hamda mazkur jarayonda muhim o'rin tutgan atoqli adabiy shaxsiyatlarga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarida Alisher Navoiy mavzusi alohida va doimiy ravishda yoritib borilgan. So'nggi yillarda esa tadqiqotchining ilmiy faoliyatida Alisher Navoiy merosini o'rganish masalasi bir necha ilmiy yo'nalishlar doirasida yanada izchil rivojlantirilmoqda"[2;122].

Xulosa tariqasida ta'kidlash joizki, XXI asrga kelib Alisher Navoiy asarlarini ilmiy-nazariy asosda qayta o'rganish masalasi zamonaviy adabiyotshunoslikning muhim metodologik muammolaridan biri sifatida kun tartibiga chiqdi. Ilmiy tafakkurning yangilanib borayotgan paradigmaları sharoitida tarixiy poetika tajribalarini jahon miqyosida e'tirof etilgan adiblar merosiga uyg'un tatbiq etish, ularni kompozitsiya, syujet qurilishi, obrazlar tizimi hamda badiiy poetika nuqtayi nazaridan kompleks tahlil qilish bugungi jahon adabiyotshunosligi markazida turgan dolzarb ilmiy vazifalardan biriga aylangan.

Shu ma'noda, Ozarbayjon navoiyshunosligi tajribasi misolida Navoiy nasriy merosini zamonaviy ilmiy-uslubiy hamda nazariy-metodologik yondashuvlar asosida tadqiq etish shoir ijodining badiiy-estetik mohiyati, janriy-poetik xususiyatlari va ma'naviy-falsafiy mazmun qatlamlarini yanada teranroq anglash imkonini yaratadi. Bunday yondashuv Navoiy nasrining

kompozitsion qurilishi, g'oyaviy-badiiy konsepsiyasi hamda obrazlar poetikasini zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari asosida tahlil qilishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Almas Ulvi (Binnatova). Amir Alisher Navoiy va Ozarbayjon // "Alisher Navoiy ijodiy merosining umumbashariyat ma'naviy - ma'rifiy taraqqiyotidagi o'rni" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Navoi, 2017. - B.20.
2. Muxtarov Əlimuxtar. Nizami Gəncəvidən Əlişir Nəvaiyə qədər olan qardaşliq ədəbiyyati Almaz Ülvi Binnətovanin tədqiqatlarında // «Alisher Navoiy va XXI asr» mavzusidagi uluslararo konferansi materiallari. - Toshkent – Boku – 2023. - B.121-122.
3. Almaz Ülvi. Əlişir Nəvainin əsri və nəsrı (elmi-filoloji və dini - təsəvvüfi əsərləri (monoqrafiya) // Almaz Ülvi (Almaz Qasım qızı Binnətova) elmi redaktorlar: akademik İsa Həbibbəyli (ön sözün müəllifi) və professor Şöhrət Siracəddinov.- Bakı, "Elm və təhsil", 2020. – 570 seh.
4. Həbibbəyli İsa. Əbədiy aşarlığın əlişir Nəvai nümunəsi // «Alisher Navoiy va XXI asr» mavzusidagi uluslararo konferansi materiallari. - Toshkent – Boku – 2023. -B.8.
5. Pardayeva I.M. Alisher Navoiy tarixiy asarlari badiiyati // Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2018. –B.5.
6. Norimova Ozoda Abdurashitovna. Navoiy ijodining O'zbekiston va Ozarbayjon adabiyotshunosligidagi o'rni // Международный журнал научных исследователей, т. 10, вып. 2, апрель 2025 г., сс. 421-3, <https://inlibrary.uz/index.php/ijsr/article/view/77118>.
7. Abdurashitovna N. O. Interpretation of the Image of Bagrom Gor in Alisher Navoi's Epic "Sabai Sayyor" //European Scholar Journal. – Т. 5. – №. 1. – С. 58-60.
8. Turayevich U. R. Qahramonovich HN Zamonaviy dunyoning axloqiy muammolari-zo'rvonlik falsafasi //Ustozlar uchun. – 2024. – Т. 57. – №. 4. – С. 422-425.
9. Усанов Р. Т., Хаккулов Н. К. ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ «НЕНАСИЛИЕ» //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 1406-1413.
10. Alikulov X., Naqqulov N. Q. Духовная зрелость и философское мышление зависимость развития //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – С. 164-167.